

EDITORIAL

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA APLICĂRII DOCTRINEI „DREPTULUI VIU” ÎN JURISPRUDENȚA CURȚII CONSTITUȚIONALE A ROMÂNIEI

Prof. univ. dr. Marin VOICU

Résumé

Qu'est-ce que la doctrine du „Droit vivant” et quand peut-on dire qu'elle se trouve formée de „Droit vivant”? Quelles sont ses implications et les développements dans la doctrine et la jurisprudence constitutionnelle?

Appercu sur la jurisprudence de la Cour constitutionnelle italienne et le Conseil constitutionnel français concernant le mode et les limites d'application de la doctrine du „Droit vivant”.

La thèse de la doctrine du „Droit vivant” invoquée dans la décision nr. 369/2016 de la Cour Constitutionnelle roumaine comme un argument théorique fondamental pour justifier la „reconsidération de sa jurisprudence” concernant la marge d'appréciation de le pouvoir législatif dans la matière des voies d'attaque notamment le recours dans le procès civil devant de la cour de cassation et de justice-ICCJ.

Mots-clés: *„La doctrine „Droit vivant”, „la cour constitutionnelle”, „la justice vivant”, „reconsidération (réévaluation) de la jurisprudence de la Cour”, „le rapport entre le juge constitutionnelle et le juge judiciaire”.*

I. Doctrina dreptului viu în teoria și jurisprudența constituțională europeană

1. Doctrina dreptului viu a fost aplicată în anii 1950 de Curtea Constituțională a Italiei pentru a răspunde necesității de a găsi un „modus operandi” în relația cu Curtea de Casație, **în cadrul exercitării procedurii de control incident de constituționalitate.**

Această doctrină¹ **justifică puterea de control a judecătorului de constituționalitate asupra legii**, astfel cum a fost interpretată de judecătorul judiciar și să o

¹ Prof. univ. dr. Valentin Constantin, interviu cu prof. univ. dr. Marian Nicolae, publicat pe juridice.ro - 28.10.2018.

realizeze numai dacă ea este în mod manifest susceptibilă de o interpretare conform Constituției. Astfel, s-a recunoscut **noul rol al judecătorului judiciar**, acela de a participa la controlul de constituționalitate.

Doctrina dreptului viu, importată din SUA, este: **„Justificarea de ultim resort pentru legiferarea judiciară sau, în alți termeni, revizuirea normelor juridice sub pretextul necesității unei interpretări evolutive, utilizând metoda teleologică”**, doctrina criticată puternic în Franța, ca și „activism judiciar”. „O decizie «activistă» pretinde ca motivarea ei să posede o înaltă putere de persuasiune, ceea ce nu este cazul în majoritatea hotărârilor judecătorești, care se bazează pe interpretări teleologice”².

În Franța, două decizii ale Consiliului Constituțional din anul 2010 (6 și 1.10.2010) și alte două din 2011 (4 și 11.02.) **„s-au inspirat din doctrina dreptului viu, cu prilejul examinării chestiunilor prioritare de constituționalitate, la sesizarea Curții de Casație sau a Consiliului de Stat**. În hotărârile sale Consiliul Constituțional s-a inspirat din doctrina dreptului viu pentru a-și justifica prerogativa controlului legii, astfel cum aceasta a fost interpretată de curțile supreme, administrative și judiciare³.

2. Cercetând doctrina și jurisprudența constituțională am constatat o redusă preocupare pentru studiul și aplicarea doctrinei „dreptului viu”, cea mai edificatoare lucrare identificată fiind *„La doctrine du droit vivant”* de C. Severino, publicată de Ed. Economica-Press Universitaires D’Aix Marseille, 2003, în colecția „Droit Public Positif”, cu un **„Cuvânt-înainte” de L. Favoreu, constituționalist de o mare reputație și o prefață de A. Pizzarusso, profesor la Universitatea din Pisa**.

2.1. Ilustrativă este reflecția din prefață: „Jurisții sunt conștienți de caracteristica activității lor constând în faptul de a opera pe două planuri: cel al edificării regulilor, tendințelor generale și abstracte și cel al aplicării lor la cazuri concrete. În consecință, **opoziția dintre noțiunea de «drept teoretic» sau «abstract» și noțiunea de «drept viu» sau «concret» nu datează de ieri**”.

Lucrarea, care are la bază teza de doctorat a autoarei C. Severino, este sistematizată în două părți:

– **prima parte: „O doctrină solid fixată în contenciosul constituțional italian”** care conține trei capitole:

I – „Obiectul controlului de constituționalitate, hotărârile interpretative și conflictele între Curtea Constituțională și jurisdicțiile ordinare”;

II – „O articulare complexă. Identificarea dreptului viu – jurisprudența, sursă a dreptului viu și aplicarea doctrinei dreptului viu”;

² N. Mziau, R. Dalloz, D. 2011.529, *Bref commentaires sur la doctrine du droit vivant dans le cadre du control incident de constitutionalité*, p. 529.

³ G. Zagrebelsky, fost președinte al Curții Constituționale din Italia, în *Revue Constitutiones*, 2010, citat de C. Severino, în volumul *La doctrine du droit vivant*, LGDJ, 2003.

III – „Analiza doctrinelor contrastante: dreptul viu considerat ca obiect al controlului de constituționalitate și element al dispozițiilor Curții Constituționale; justificările teoretice ale aplicării doctrinei dreptului viu de Curtea Constituțională italiană” (teza precedentului judiciar, teza reglării competențelor și teza „selfului restrâns”).

- a doua parte: **„O doctrină dificil de transpus în contenciosul constituțional francez”**, care conține două capitole:

I - „O tehnică în principiu inaplicabilă – imposibilitatea teoretică de aplicare, breșele deschise de Consiliul Constituțional al Franței, aplicarea efectivă a dreptului viu ș.a.

II - „Un demers totuși comparabil” – concretizarea controlului de constituționalitate în contextul factual și în cel juridic și luarea în considerare a echilibrului cu jurisdicțiile ordinare”.

2.2. Pentru a se înțelege, mai clar, acest concept doctrinar și evoluția aplicării lui în jurisprudența constituțională, dar și în cea a drepturilor omului, prezentăm, selectiv, unele idei și note bibliografice preluate din volumul *„La doctrine du droit vivant”*, 2003, de C. Severino.

2.2.1. Autoarea, de la început, îl citează pe Aristotel care a folosit expresia **„Justiție vie”** (*„èmpsychon dikalon”*), ca și pe Cicero, care în cartea sa *„Despre legi”*, utilizează expresia **„legea care vorbește”** (*„lex loquens”*), prin care desemnează pe **judcătorul care interpretează legea**, în opoziție cu cel care scrie legea (*„mutus magistratus”*).

Metafora **„dreptul viu”** a fost introdusă în limbajul juridic de către juristul austriac E. Ehrlich, unul din fondatorul sociologiei juridice, desemnând, **„dreptul care domină viața socială”** și care cuprinde **„toate regulile, atât cele etatizate, cât și pe cele cutumiare sau populare, aplicate efectiv în raporturile sociale”** (par 13).

2.2.2. În doctrina franceză s-a susținut că **„judcătorul constituțional interpretează normele constituționale în lumina dreptului așa cum rezultă acesta, în special, din jurisprudența instanțelor administrative sau din reglementările în vigoare”**, iar în contenciosul italian a existat o **„receptare a dreptului viu atunci când Curtea Constituțională a luat în considerare interpretarea normativă a judecătorului obișnuit, deoarece acesta a constatat conformitatea cu normele constituționale”** (par. 16).

În mod cert judecătorul constituțional italian a aplicat doctrina dreptului viu ca un răspuns la conflictele dintre instanțele ordinare și Curtea Constituțională, generate de utilizarea de către Curte a hotărârilor interpretative.

„Studierea doctrinei dreptului viu necesită în mod inevitabil analiza obiectului controlului de constituționalitate, pentru că el se înscrie în problematica mai generală, atunci când se utilizează dreptul viu, el apare ca un veritabil obiect al examinării de către Curtea Constituțională, iar nașterea și aplicarea acestei doctrine în Italia sunt strâns legate de răspunsul dat de Curte întrebărilor privind obiectul controlului” (par. 29).

2.2.3. „Totuși, în numeroase decizii care se referă la dreptul viu, Curtea Constituțională italiană nu utilizează, întotdeauna, această expresie pentru a desemna conceptul, dar folosește diferite **expresii sinonimice**. Astfel, ea se întoarce uneori la «**jurisprudența dominantă**», la «soluția interpretativă coroborată de judecători», la «semnificația actuală a normei» sau din nou la «dispoziția legislativă așa cum “trăiește” în interpretarea dată de Curtea de Casație», la «**semnificația dobândită de articolul atacat în realitatea juridică vie**» la «**abordarea interpretativă aproape incontestabilă în jurisprudență**».

Prin aceste diverse formule, Curtea se referă la norma vie, la cea care se afirmă de-a lungul timpului în interpretarea și în aplicarea concretă a tuturor juriștilor și, în particular, a judecătorilor. **Ea urmărește legea în interpretarea sa consolidată.**

Pentru a verifica existența unei norme vii, Curții Constituționale i s-a acordat o mare putere-adevăr, discreționară. Cu toate acestea, **în jurisprudența sa, aceasta a elaborat criterii pe baza cărora a putut, în principiu, să afirme că s-a format un drept viu.**

Potrivit Curții Constituționale, prin aplicarea dreptului viu, se face o anumită concordanță între aplicarea și interpretarea unei dispoziții legislative. **Norma vie reprezintă interpretarea, aproape întotdeauna de origine judiciară, difuză, constantă, predominantă. O decizie izolată nu poate, în principiu, să formeze un drept viu, întrucât, prin natura sa, necesită constatarea unei orientări dominante în jurisprudența și al altor principii juridice practice. Nu este esențial să existe o uniformitate absolută în aplicarea dispoziției, o astfel de uniformitate este relevantă, în practică, foarte rar. Dar, o anumită concordanță trebuie să poată să limpezească aplicările dispoziției respective, iar divergențele foarte importante nu pot, în cel mai bun caz, decât să constituie semnul unui drept viu în curs de formare, *d'un droit vivant in fieri*” (par. 66).**

Pentru ca semnificația unei dispoziții să fi recunoscută ca un drept viu, ea trebuie să obțină sprijin și consens suficient de elevat și să fie utilizată în mod repetat în timp. Totuși, **pentru a constata că există un drept viu, dincolo de problema cantitativă, se pune întrebarea de a ști prin ce organ și în ce context trebuie să fi fost adoptată interpretarea.**

„Trebuie să se știe care sunt «**matricele**» dreptului viu, adică sursele juridice apte să producă norme vii. Despre această chestiune, chiar dacă doctrina este împărțită, putem afirma că există numeroase surse, dar sursa **jurisprudențială este considerată cea mai importantă; celelalte fiind mai puțin importante sau discutabile.**

Potrivit majorității doctrinei, interpretarea dată de Curtea de Casație reprezintă matricea naturală și principală a dreptului viu. Într-adevăr, este general recunoscut că, **jurisprudența acestei Curți, în special cea a «secțiilor reunite», formula sa cea mai solemnă/înaltă, constituie o sursă privilegiată, deși nu este exclusivă, a dreptului viu.**

Teza majoritară, potrivit căreia jurisprudența Curții de Casație constituie sursa principală a dreptului viu, pare să fie adoptată de Curtea Constituțională în jurisprudența sa.

Într-adevăr, în numeroase decizii Curtea califică drept «viu» sau desemnează prin expresii similare, interpretarea dată de Curtea de Casație, în special cea provenită de la secțiile reunite” (par. 67).

II. Tendințele și caracterele generale ale jurisprudenței CEDO⁴

A. Tendințele majore ale jurisprudenței CEDO. Interpretarea progresistă și evolutivă a Convenției

1. Marile constante ale jurisprudenței CEDO

Se pot degaja câteva **mari orientări ale jurisprudenței** elaborate Curte în decursul **celor aproape 60 de ani (1959-2018) în domeniul** deosebit de variate. Pentru a ne limita la jurisprudența care tratează clauzele „normative” ale Convenției și ale Protocoalelor, articole ce enunță drepturile și libertățile fundamentale se pot contura **două tendințe** preeminente.

1.1. Tendința spre conservatorism și prudență (excesivă)

Pe de o parte, **o tendință netă spre prudență, după opinia unora, un conservatorism excesiv**, care se manifestă în mai multe feluri:

a) primul rezidă în **afirmarea „caracterului subsidiar” al mecanismului european** de control, care constă în aceea că dispozițiile Convenției nu vizează înlocuirea și nici subminarea dreptului intern, care **rămâne principalul instrument de protecție** a drepturilor și libertăților fundamentale, funcția sa fiind de a se adăuga și de a se suprapune acestuia, de a-l completa, la nevoie, iar unde este cazul, de a-i remedia lacunele, carențele și slăbiciunile;

b) pe această bază, Curtea a tras concluzia, ce nu reiese la fel de clar din Convenție: **recunoașterea în favoarea statelor a unei anumite „marje de apreciere”**, în diverse materii;

c) **moderația extremă** cu care Curtea controlează felul în care jurisdicțiile naționale interpretează și aplică dreptul lor intern, chiar acolo unde trimite Convenția sau are norme adaptate;

d) **respectarea anumitor tradiții sau particularități juridice** și situații de fapt, proprii unui stat, unui grup de state sau unei regiuni, în mod rezonabil Convenția neputând fi interpretată ca vrând să le „șteargă” sau să le suprimă cu ușurință;

e) grija de a statua în **lumina circumstanțelor și concepțiilor timpului**, și nu în beneficiul opiniilor „la modă”;

⁴ Extras din volumul M. Voicu, *CEDO-50 de ani de existență*, Ed. Universul Juridic, 2010.

f) preocuparea, uneori criticată de doctrină, de a **se mărgini, în principiu, la examinarea speței**, mai ales în cauzele izvorâte dintr-o cerere individuală, fără a renunța, însă, la interpretarea Convenției *in abstracto*, dacă aceasta se dovedește indispensabilă pentru rezolvarea litigiului; și

g) tendința de a **evita tratarea problemelor lipsite de interes în cauză** sau „absorbite” de altele, pe care aceeași hotărâre le-a tranșat deja.

1.2. Tendința spre fermitate și rigoare, caracterul viu și concret al interpretării și aplicării Convenției

a) Mai întâi, Curtea proclamă, fără echivoc, puterea pe care i-o atribuie Convenția, însă, în privința „**marjei naționale de apreciere**”, ea și-o declină în favoarea aceluia „domeniu rezervat” statelor contractante.

b) Relevantă este consacrarea, prin mai multe hotărâri, a **principiului interpretării stricte a posibilităților de limitări pe care îl prevede Convenția**. El se traduce, în special, prin ideea că o **limitare sau o reglementare nu trebuie să atingă vreodată „substanța însăși”** a unui drept și prin **înlăturare, pentru anumite drepturi** – dar nu pentru toate – a teoriei „**limitărilor implicite**”. Totuși, nu ar trebui să se subestimeze efectele acestui principiu: Curtea îl susține cu doctrina „**marjei de apreciere**” și pare, deci, **să-l aplice cu intransigență, din ce în ce mai mult, în ultimii ani**.

1.3. Păstrarea constantelor jurisprudenței

Curtea a fost preocupată, în mod special, de **păstrarea constantelor jurisprudenței sale, relativă, în principiu, la tezaurul pe care-l produce pentru știința drepturilor omului și la prudența și stabilitatea sa**. În egală măsură jurisprudența Curții a rămas supusă unui **for călăuzitor, luminat puternic de obiectul și scopul Convenției, al căror corolar viu îl constituie protecția eficace a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului într-o societate democratică**.

2. Jurisprudența Curții – continuitate sau schimbare?

În studiul său⁵, elaborat, imediat după intrarea în vigoare a Protocolului 11 și instalarea noii Curți, aducând un măreț omagiu lui L.E. Pettiti – succesorul lui R. Cassin și al lui P.H. Teitgen – cunoscutul teoretician și analist al jurisprudenței Curții, V. Berger, se oprește, cu atenție și îngrijorare, la două „**idei principale și antinomice**”, cea a **continuității jurisprudenței și cea a schimbării sale**.

2.1. Continuitatea

Continuitatea, impune asigurarea și garantarea securității juridice, precum și menținerea încrederii și prestigiului Curții europene.

Așadar, **previzibilitatea jurisprudenței „trebuie să joace un rol util de stimulare sau de abținere ori înfrânare, după caz”**.

⁵ V. Berger, *La Nouvelle Cour Européenne des Droits de l'Homme: D'une jurisprudence a l'autre?*, în *Melanges en hommage a Louis Edmond PETTITI*, Ed. Boulyant, Bruxelles, 1998, p. 130 și urm.

A doua tendință, **egalitatea în fața jurisprudenței**, presupune, în fapt, egalitatea în fața legii, atât a statelor, cât și a indivizilor. Guvernele trebuie, în primul rând, **să înțeleagă obligațiile** asumate prin Convenție și **să execute**, cu promptitudine, hotărârile Curții, sub supravegherea Comitetului de Miniștri.

Egalitatea indivizilor, între ei, în fața jurisprudenței nu admite ca aceasta să fie oscilantă ori cu „mari variații raportate la moment sau perioadă”, căci s-ar prejudeca spiritul Convenției și, în mod direct, art. 14 al acesteia.

În ceea ce privește cel de-al **doilea imperativ al continuității jurisprudenței** Curții, **acela de a asigura, și în viitor, credibilitatea Curții**, deci a Convenției și a întregului mecanism de protecție și control în raport cu alte sisteme de protecție internațională, cu statele membre și cu opinia publică, evident că acesta **are mai mult un caracter politic.**

2.2. Schimbarea

„Schimbarea jurisprudenței Curții este dată de trei imperative: să răspundă susținerilor sau invocărilor de încălcări sau apărări, eliminând inconvenientele înregistrate până acum și, mai ales, **determinând, argumentat, amploarea unei anumite probleme și intervenind cu o interpretare generală; hotărârile Curții să fie caracterizate de clarificare, adică dominate de simplificare și precizie, renunțându-se la acele formule alambicate, la raționamente sinuoase, dăunătoare înțelegerii de către cititorul de rând și stabilirea unor criterii pentru adoptarea unor metode de interpretare mai exacte din rațiuni de securitate juridică și armonizarea hotărârilor**, ca efecte pozitive asupra uniformizării relative în expunerea faptelor, a dreptului intern, în calitatea jurisprudenței și rigurozitatea coerenței sale.

Schimbarea jurisprudenței este, în bună măsură, facilitată de anumiți factori, definiți în doctrină astfel: jurisprudența însăși, voința guvernelor, dispozițiile instituționale, și contextul istoric al reformei mecanismului de control al Convenției.

3. Reforma continuă a procedurilor Curții - cerință majoră a noilor realități din Europa

Marea Cameră, referindu-se la jurisprudența sa anterioară, a examinat distinct **dreptul la un recurs efectiv, revizuiindu-și propria jurisprudență.** Astfel, reconsiderând **locul art. 13 din Convenție**, în sistemul de protecție al acesteia, Curtea a reținut că acest text „dă expresie directă obligației statelor de a proteja drepturile omului mai presus de propriul lor sistem juridic”⁶.

Curtea a decis, în final, că **interpretarea corectă a art. 13 este aceea în sensul că el „garantează recursul efectiv în fața unei instanțe naționale, permițându-i reclamantului să se plângă de încălcarea dreptului său, conform art. 6 alin. (1) și să fie, așadar, judecat într-un termen rezonabil”.**

⁶ Hotărârea Kudla c. Poloniei (2000).

B. Principiile generale de interpretare a Convenției reflectate în jurisprudența CEDO

CEDO are, în temeiul art. 32 din Convenție, puterea exclusivă de a interpreta Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Curtea și-a exercitat cu subtilitate funcțiile sale între conceptele amplificatoare, care dau mai multă efectivitate Convenției și conceptele moderatoare, care tind să stabilească un echilibru între interesele individului și interesul general⁷.

I. Conceptele amplificatoare care au extins domeniile Convenției

Așa cum a statuat prin hotărârea *Loizidou* din 23.03.1995, calificând Convenția drept un instrument constituțional de ordine publică europeană, Curtea a dat Convenției și protocoalele adiționale o interpretare calificată ca progresistă, tot mai evolutivă și, în același timp, moderatoare.

1. Interpretarea progresistă

Curtea a direcționat permanent interpretarea Convenției pentru a se realiza efectiv scopul ei și obiectivele sale, astfel încât, acestea să nu rămână o simplă expresie a angajamentelor statelor părți, iar prin hotărârea *Airey* din 9.10.1979, Curtea a afirmat explicit rolul sau major de „a proteja drepturile nu teoretice sau iluzorii, ci ca drepturi concrete și efective”.

Ideile, principiile și metodele care i-au permis Curții să triumfe în această misiune au fost, sistematic, prezentate în hotărârile sale, prin aplicații punctuale, cum ar fi:

- *principiul bunei-credințe*, în hotărârea *Golder* (precitată);
- *principiul interpretării în spiritul economiei generale a Convenției* (hotărârea *De Wilde* din 18.06.1971);
- *preeminența dreptului* (*Golder Engel* din 8.06.1976, *Silver* din 25.03.1983, *Malcone* din 2.08.1986 ș.a.);
- *autonomia termenilor Convenției* (*Sunday Times* din 26.04.1979 ș.a.);
- *noțiunea de obligații pozitive*;
- *principiul nediscriminării* (art.14 din Convenție, hotărârea *Marks* din 13.06.1979, *Mazurek* din 1.02.2000 ș.a.);
- *interpretarea strictă a restricțiilor* (hotărârea *Klass* din 6.09.1978, *Basthold* din 25.03.1985, *Gusinsky* din 19.05.2004 ș.a.);
- *speranța legitimă* (hotărârea *Pine Valley* din 29.03.1991, *Kopecky*, *Marea Camera* din 28.09.2004, *Anagnostopoulos* din 3.04.2003, *Von Hannover* din 24.06.2004).

⁷J.P. Marguènard, *Times New Roman CE*, Dalloz, 2005, p. 36.

2. Interpretarea evolutivă

Pentru a fi progresistă, interpretarea Convenției nu este necesar să fie extremistă, Curtea fiind, de regulă, mai mult decât circumspectă.

Încă din 1979 (hotărârea *Marcks*) Curtea a decis ca, întotdeauna, **Convenția trebuie interpretată în „lumina condițiilor de astăzi”, ea instituind metoda de interpretare evolutivă care a fost teoretic fundamentată înainte de a fi aplicată.**

2.1. Revirimentul jurisprudenței, în acest sens, a fost teoretic marcat în hotărârea *Cossey* din 27.09.1990 care a dat prilejul Curții să **afirme că ea nu este legată de deciziile sale anterioare.**

Interpretarea evolutivă are la bază un fascicol de factori care determină o evoluție inerentă a interpretării și aplicării Convenției, ținând cont de schimbările de mentalități, de progresele tehnice și medicale, de transformările sociale esențiale relevate în mutațiile juridice, de acumulările jurisprudențiale ș.a.

2.2. În aplicarea acestor elemente Curtea a adoptat decizii marcând **o evoluție semnificativă a jurisprudenței sale.**

În a doua perioadă a existenței sale remarcabile, Curtea a marcat accente substanțiale în jurisprudență, generate de evoluțiile sociale și europene.

Schimbarea spectaculoasă de interpretare a art. 6 alin. (1) privind pe agenții publici, s-a realizat prin hotărârea *Pellegrin* din 8.12.1999, iar prin hotărârea *Kudla* din 26.10.2000 s-a dat o interpretare mai accentuată a art. 13, art. 35 din Convenție, provocându-se, în numeroase state părți, consacrarea legislativă a unor instrumente de procedură de remediu național.

II. Conceptele moderatoare

Ațiunii conceptelor amplificatoare, esențialmente protectoare a individului, trebuie să i se opună principiile reductoare, exclusiv destinate apărării colectivității, Curtea accentuându-le pe acelea care tindeau să concilieze interesele individului cu cele ale colectivității: marja națională de apreciere și principiul proporționalității.

1. Marja națională de apreciere

1.1. Curtea a recunoscut că **legislatorii naționali și jurisdicțiile interne dispun de o marjă de apreciere în aplicarea Convenției, ceea ce este de esența principiului subsidiarității.** În principiu, respectarea Convenției trebuie asigurată prin mijloace juridice interne și, în acest scop, fiecare stat parte trebuie să ia toate măsurile pentru a o aplica. **Această marjă națională de apreciere, ca noțiune juridică, permite de a încerca concilierea exigențelor construcției europene și salvarea pluralismului juridic⁸.** Ea a introdus, însă, o **suplețe necesară** în aplicarea

⁸ *Idem*, p. 48.

Convenției în favoarea **adaptării sale la realitățile culturale, economice, juridice și sociale**, adesea, puternic diferite de la o țară la alta.

1.2. În hotărârea *Rasmussen*, din 28.11.1984, Curtea afirmă că marja națională de apreciere este un principiu care, în aplicarea sa, adesea **variază după circumstanțe, domenii și realități, astfel el fiind într-o evoluție constantă.**

Totuși, este dificil de a distinge clar sectoarele în care marja națională de apreciere este **încărelativ largă** de cele în care ea rămâne **restrânsă.**

1.3. Dar marja de apreciere rămâne un concept moderator, întrucât ea se află și sub un **control european** care veghează, de fiecare dată, asupra legii și asupra deciziilor care o aplică, care basculează între intensitate și rigoare, dar, în special privind **„caracterul pertinent și suficient al motivelor invocate pentru a susține proporționalitatea ingerinței”.**

2. Principiul proporționalității

Aflat în esența marjei de apreciere, principiul proporționalității este unul din principiile generale ale dreptului, „cel mai profund”, pentru construcția Europei comunitare și edificarea Europei drepturilor omului.

Principiul proporționalității permite, deci, să se verifice dacă mijloacele utilizate pentru realizarea scopului legitim nu au fost prea energice. **Curtea asociază adesea noțiunea de proporționalitate cu conceptul de „just echilibru între interesul individului și interesul colectivității” care se degajă din Convenție, în întregul ei.**

2.1. Proporționalitatea - instrument de calificare

Marja de apreciere permite fiecărui stat parte, după propriile realități culturale, economice, juridice și sociale să facă mai mult sau mai puțin în raport cu standardul european din Convenție, iar principiul proporționalității va servi la dozajul variațiilor permise.

În alte cazuri, proporționalitatea nu permite decât **adaptarea unui drept garantat la realitățile naționale;** ea devine mijlocul de a fixa punctul de plecare, de la care, în orice stat dreptul este garantat de Convenție și este, deci, un **instrument de calificare,** mai mult decât un regulator al marjei de apreciere.

3. Scurtă concluzie

Această sinteză asupra celor două categorii de concepte - amplificatoare (extensive) și moderatoare - pe care Curtea le-a creat pentru a interpreta Convenția și protocoalele sale adiționale a încercat să depășească **analiza statică în acord cu viziunea strategică a Curții asupra aplicării textelor Convenției: de a nu le privi ca „încremenite” în timp, la data elaborării lor, ci de a le da viață contemporană, ca elemente vii ale unei arhitecturi majore a drepturilor fundamentale, printr-o interpretare dinamică în acord cu realitățile existente.**

Așadar, încercarea din acest eseu, „împănată” cu elemente de doctrină europeană a drepturilor omului nu este proporțională cu scopul urmărit dacă nu va

constitui un instrument eficace de natură a genera înțelegerea mecanismului de protecție, în condițiile în care drepturile garantate au fost substanțial îmbogățite prin interpretarea creatoare și evolutivă a Curții, și, totodată, de a observa mai atent și pertinent măsura, în care, jurisprudența CCR răspunde acestor tendințe majore și principii de interpretare a Convenției.

III. Jurisprudența CCR

1. Doctrina relevantă privind natura juridică și rolul constituțional al CCR

„Dacă dimensiunea jurisdicțională a Curții rezultă cu prisosință, nu înseamnă, însă, că instituția, ca atare, poate fi denumită contencios constituțional”.

Această denumire nu acoperă în întregime nici structuri, nici funcțiile Curții Constituționale, ea fiind parțial exactă.

Caracterizarea pur juridică trebuie, însă, completată și cu trăsăturile ce rezultă din modul de desemnare a judecătorilor Curții Constituționale, precum și din conținutul unor atribuții.

De aceea, în literatura juridică s-a considerat că în funcție de acești factori, Curtea Constituțională trebuie caracterizată ca o autoritate publică politico-jurisdicțională.

Caracterul politic este și o consecință a controlului prealabil al constituționalității legilor care, evident, este un control politic din moment ce se realizează în procesul elaborării legii.

Putem, deci, **sintetiza următoarele trăsături și funcții ale Curții Constituționale:**

- **nu este o „altă putere”** în stat și nici nu preia vreuna din funcțiile celor trei puteri clasice;

- **este o autoritate publică politico-jurisdicțională**, care prin unele dintre atribuțiile sale are și unrol politic, putem afirma, fără teamă de a greși, că acționează ca un adevărat judecător;

- **ca o autoritate publică, este garantul supremației Constituției;**

- **este autoritatea publică ce sprijină buna funcționare a puterilor publice în cadrul raporturilor constituționale de separație, colaborare și control reciproc.** De aceea ea este independentă față de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției și legii sale organice. Această funcție a Curții Constituționale se motivează prin aceea că supremația Constituției, al cărei garant este, se fundamentează științific, dacă nu integral în orice caz substanțial, chiar pe puterea politică în organizarea și funcționarea sa. Prin aceasta Curtea sprijină, în fond, **buna funcționare a întregului sistem politic;**

„Curtea Constituțională este protectorul libertăților publice, activitatea sa fiind pusă în slujba cetățenilor și drepturilor lor”⁹.

⁹ I. Muraru, S. Tănăsescu, *Constituția României. Comentarii pe articole*, 2003, Ed. Beck, pp. 1377-1378.

2. **Concepte, termeni și expresii atestând „balansul” între continuitatea și schimbarea jurisprudenței și precaritatea protecției principiului securității juridice a jurisprudenței sale: „riviriment jurisprudențial”, „reconsiderarea jurisprudenței”, aplicarea „doctrinei dreptului viu”, „extinderea controlului de constituționalitate” ș.a.**

2.1. **„Instanța de contencios constituțional”,** expresie frecvent utilizată în deciziile CCR, deși, în mod uzual trimiterea la CCR se face prin termenul „Curtea”, precum în hotărârile CEDO, în care nu regăsim expresia „instanța de contencios european”.

În acest sens, doctrina relevantă precizează ritos că: **„Această denumire nu acoperă integral nici structura, nici funcțiile CCR”¹⁰.**

2.2. **„Riviriment jurisprudențial”, „reconsiderarea jurisprudenței”, „reevaluarea jurisprudenței”, aplicarea doctrinei dreptului viu ș.a.,** fără a se argumenta pertinent, științific și convingător asemenea **anihilări (desființări) imprevizibile ale unora din constantele jurisprudenței CCR,** ceea ce afectează negativ principiul major al securității juridice jurisprudențiale – centru vital al preeminenței dreptului într-o societate democratică.

Schimbarea brutală a jurisprudenței, justificată de unele circumstanțe subiective, a creat deseori, în mediul judiciar și în administrația statului, în general, un efect negativ major, surprinzând autoritățile publice nepregătite instituțional, tehnico-logistic și cu o infrastructură aferentă precară.

Preluarea necritică și consacarea, ca atare, a unor opinii ale Comisiei de la Veneția în propria jurisprudență nu este de natură a justifica rolul major al Curții în asigurarea bunei funcționări a întregului sistem politic, sugerând că această Comisie a Consiliului Europei ar fi, în fapt, o „Curte Europeană pentru Demorație prin Drept”, deasupra CEDO și CJUE, cu nesocotirea Codului constituțional (art. 11, 20 și 148 din Constituția României, revizuită).

În acest sens, edificator este considerentul de principiu din Decizia nr. 369/2016 prin care Curtea statuează energic că „prin art. XVIII alin. (2) din Legea nr. 2/2013, legiuitorul și-a folosit marja sa largă de apreciere, într-un mod maximal.

Curtea reconsiderându-și jurisprudența în raport cu acest text legal, în sensul reducerii marjei de aprobare a legiuitorului în domeniul căilor extraordinare de atac care reprezintă un aspect (sic!) al accesului liber la justiție (par. 21)”, deși, în paragraful anterior (20) se consemnează că: „Raportat la specificul cauzei de față, Curtea observă că, în jurisprudența sa, a acordat legiuitorului o marjă de apreciere largă în domeniul admisibilității, al procedurii de judecată sau al configurării căilor extraordinare de atac”.

¹⁰ *Idem*, Secțiunea III.1.

2. Deseori, în deciziile Curții sunt unele texte confuze, atipice, cu expresii sau termeni neconstituționali ori inadecvați, care ilustrează o redusă grijă pentru stilul și acuratețea juridică, lingvistică și gramaticală.

Iată doar câteva exemple vizibile din unele decizii recente.

2.1. Deși, recursul este o cale de atac extraordinară **recunoscută părților în proces**, deopotrivă, persoane fizice și juridice, în mod repetat în motivare – se referă numai la „egalitatea juridică a cetățenilor” (par. 28), „să fie accesibil cetățenilor” (par. 27), „cetățeanul să fie încredințat de faptul că s-a aplicat corect legea” (par. 30) ș.a. din **Decizia nr. 369/2016**, ignorându-se textul imperativ din art. 21 al Constituției, alin. (1) „Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime” și alin. (3) „Părțile au dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil”.

Tot astfel, întâlnim expresii bizare precum: „recurs în casație (...) pus la îndemâna instanței supreme” (par. 30), „**rolul ICC ca instanță de casație**” (par. 26), „în condițiile în care și căile extraordinare de atac reprezintă un aspect al accesului liber la justiție” (par. 21), „excluderea posibilității de a ataca cu **recurs în casație deciziile pronunțate de ICCJ**, ca instanță de apel, este neconstituțională”, dar ICCJ niciodată în procesul civil nu este instanță de apel sau „evoluția ascendentă” (poate fi și evoluția descendentă?) a acestei protecții se evidențiază în jurisprudența CCR, aspect care poate să stabilească noi exigențe în sarcina legiuitorului”.

Uneori, considerentele se contrazic în mod vizibil: „**recursul este o cale extraordinară de atac** și de excepție, care se poate promova numai în situații excepționale” (par. 24), pentru ca în par. 26 să se menționeze că „recursul nu este o cale de atac excepțională” ș.a., fără a se mai relua expresia „recurs în casație”, neprevăzută în Codul de procedură civilă.

3. **Decizia nr. 369/2016 - model atipic de „reconsiderare a jurisprudenței CCR” prin invocarea „doctrinei dreptului viu”**

3.1. **Jurisprudența anterioară constantă a CCR**

3.1.1. Prin mai multe decizii, menționate în motivarea Deciziei nr. 369/2016, CCR și-a format o **jurisprudență constantă relativă la constituționalitatea art. XVIII alin. (2) din Legea nr. 2/2013 și a art. 483 alin. (2) C. pr. civ., validând aceste texte în redactarea lor inițială** (deciziile nr. 192/2014, 500/2015, 517/2015, 375/2016, 711/2016).

Edificatoare sunt considerentele de sinteză din Decizia nr. 711/2016 (par. 16, 17, 18):

„16. Cu privire la criticile de neconstituționalitate, **Curtea constată că, în jurisprudența sa, a reținut că, instituind reguli speciale privind exercitarea căilor de atac, legiuitorul trebuie să asigure părților interesate posibilitatea de a formula o cale de atac împotriva hotărârii judecătorești considerate defavorabile.**

Lipsa oricărei căi de atac împotriva unei hotărâri pronunțate în instanță echivalează cu imposibilitatea exercitării unui control judecătoresc efectiv, dreptul de acces liber la justiție devenind astfel un drept iluzoriu și teoretic (a se vedea, în acest sens, Decizia nr. 192 din 3 aprilie 2014, publicată în M. Of., Partea I, nr. 492 din 2 iulie 2014, paragraful 13, sau Decizia nr. 375 din 7 iunie 2016, publicată în M. Of., Partea I, nr. 643 din 22 august 2016).

17. Referitor la critica de neconstituționalitate raportată la art. 16 privind egalitatea în drepturi din Legea fundamentală, Curtea constată că aceasta este neîntemeiată. Astfel, în sistemul actualului Cod de procedură civilă, recursul este o cale de atac extraordinară, exercitându-se doar pentru motivele expres și limitativ prevăzute de lege. De asemenea, recursul este o cale de atac nedevalidă, nefiind permisă rejudecarea fondului, pe calea recursului realizându-se exclusiv o analiză a legalității hotărârii atacate, iar nu și a temeiniciei acesteia. În acest context, legiuitorul a prevăzut că anumite hotărâri, pronunțate în anumite materii, cum sunt conflictele de muncă și asigurări sociale, să fie atacate numai cu apel, singura cale de atac devolutivă, potrivit art. 476 C. pr. civ.

18. Cu privire la rațiunea instituirii unei singure căi de atac în materia conflictelor de muncă, prin Decizia nr. 703 din 11 septembrie 2007, publicată în M. Of., Partea I, nr. 720 din 24 octombrie 2007, Curtea a reținut că, având în vedere specificul și implicațiile lor sociale, conflictele de muncă se judecă după o procedură caracterizată prin celeritate. De aceea, legiuitorul a prevăzut pentru soluționarea acestora două grade de jurisdicție, respectiv o singură cale de atac. **Nicio dispoziție constituțională sau reglementare internațională nu stabilește gradele de jurisdicție și numărul căilor de atac care trebuie prevăzute pentru judecarea diferitelor litigii, reglementarea acestor probleme intrând în atribuțiile exclusive ale legiuitorului național. Stabilirea unor reguli diferențiate în această materie, ținând seama de specificul unor litigii sau chiar de situația deosebită, specifică în care se află persoanele implicate, nu are semnificația instituirii unor privilegii ori discriminări**.

3.1.2. Prin Decizia nr. 350/7.05.2015 Curtea a reținut că „**reglementările succesive pot prezenta în mod firesc diferențe determinate de condițiile obiective în care ele au fost adoptate, fără ca aceste diferențe să aibă semnificația unei discriminări**”, reluând teza afirmată în Decizia nr. 321/14.06.2014.

Prin Decizia nr. 375/07.06.2016, relativ la încălcarea art. 21 din Constituție, Curtea a statuat că „**accesul liber la justiție nu are semnificația accesului la toate structurile judecătorești și la toate căile de atac prevăzute de lege**” ș.a.

3.2. „Reconsiderarea jurisprudenței” pe teza „dreptului viu”

3.2.1. „Față de cele reținute prin aceste decizii (citate la 3.1. mai sus și preluate în Decizia nr. 369/2016, par. 17-18), Curtea, prin prezenta decizie, urmează să-și reconsidere jurisprudența.

19. În acest sens, Curtea constată că, în jurisprudența sa, a preluat doctrina dreptului viu, care produce efecte directe în privința determinării conținutului normativ al normei de referință, și anume Constituția, iar, în această privință, Curtea este unica autoritate jurisdicțională care are competența de a realiza o asemenea interpretare. Prin Decizia nr. 356 din 25 iunie 2014, publicată în M. Of., Partea I, nr. 691 din 22 septembrie 2014, reținând că dreptul este viu, Curtea a impus ca și normele de referință în realizarea controlului de constituționalitate să prevadă o protecție juridică sporită subiectelor de drept. Evoluția ascendentă a acestei protecții este evidentă în jurisprudența Curții Constituționale, aspect care îi permite să stabilească noi exigențe în sarcina legiuitorului sau să adapteze exigențele constituționale deja existente în diverse domenii ale dreptului (a se vedea, în acest sens, Decizia nr. 308 din 12 mai 2016, publicată în M. Of., Partea I, nr. 585 din 2 august 2016, par. 31).

20. Raportat la specificul cauzei de față, Curtea observă că, în jurisprudența sa, a acordat legiuitorului o marjă de apreciere largă în domeniul admisibilității, al procedurii de judecată sau al configurării căilor extraordinare de atac. În schimb, Curtea constată tendința jurisprudenței sale recente de a stabili și dezvolta exigențe constituționale sporite în sensul asigurării unei protecții efective a drepturilor și libertăților fundamentale, integrate conținutului normativ al art.16 alin. (1), art. 21 alin. (3) sau art. 129 din Constituție, după caz, prin raportare la căile extraordinare de atac.

21. Prin urmare, fiind chemată, în prezenta cauză, să verifice constituționalitatea art. XVIII alin. (2) din Legea nr. 2/2013, prin al cărui conținut normativ legiuitorul și-a folosit marja sa largă de apreciere, într-un mod maximal, Curtea își va reconsidera jurisprudența în raport cu acest text legal, tocmai datorită reevaluării standardului de protecție pe care îl asigură art. 16 alin. (1) și art. 21 alin. (3) din Constituție, în sensul reducerii marjei de apreciere a legiuitorului în domeniul căilor extraordinare de atac și al sporirii garanțiilor care însoțesc accesul liber la justiție în condițiile în care și căile extraordinare de atac reprezintă un aspect al accesului liber la justiție (Decizia nr. 462 din 17 septembrie 2014, precitată, par. 27).

28. Curtea constată că, din moment ce legiuitorul a reglementat calea de atac a recursului, acesta trebuie să asigure egalitatea juridică a cetățenilor în utilizarea acestei căi de atac, chiar dacă este una extraordinară. Legiuitorul poate institui un tratament juridic diferit pentru exercitarea căii de atac a recursului, **reglementând anumite situații în care nu se poate formula recurs, însă acest tratament juridic diferit nu poate fi doar expresia aprecierii exclusive a legiuitorului, ci trebuie să se justifice în mod obiectiv și rațional, în respectul principiului egalității cetățenilor în fața legii și a autorităților publice**".

4. În raport de considerentele teoretice expuse în Capitolul I și de exemplele din jurisprudența Curții Constituționale italiene, constatăm o cu totul altă

tălmăcire dată „doctrinei dreptului viu” prin Decizia nr. 369/2016, în care, de fapt, **nu identificăm acei parametri intrinseci de afirmare a doctrinei așa-zis „preluate în jurisprudența CCR”**, prin Decizia nr. 276/10.05.2016, invocată în par. 19.

Prin această precizare: **„preluată în jurisprudența Curții” se afirmă și, totodată, se epuizează analiza, aplicată la speța filozofiei „doctrinei dreptului viu”, în raport cu caracteristicile normative și jurisprudențiale din cauză, ca temei unic al „reconsiderării jurisprudenței Curții”**.

4.1. Soluția adoptată de Curte este „seacă” și parțial operabilă în procesul civil român. Răspunsurile ICCJ și ale curților de apel relative la efectele și la modul de aplicare a Deciziei nr. 369/2016.

Curtea, în opinia noastră, și-a afirmat, din nou, tendința de superputere, în raport cu Parlamentul, ca unică putere legislativă și cu ICCJ - centrul puterii judecătorești.

În toată jurisprudența sa, Curtea a statuat, fără ezitare, că legea este creația exclusivă a puterii legiuitoare, în acord cu principiul constituțional consacrat în art. 1 alin. (4) și în art. 61 alin. (1) din Constituția României („Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului român și unica autoritate legiuitoare a țării”), precum și pe cel din art. 1 alin. (5) („În România respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor este obligatorie”), afirmându-se ca „garant al supremației Constituției” [(art. 142 alin. (1)].

Și atunci, cum poate fi explicată „alunecarea” contrară exprimată clar în par. 28 al Deciziei nr. 369/2016, în care se precizează că: „Curtea constată că, din moment ce legiuitorul a reglementat calea de atac a recursului, acesta trebuie să asigure egalitatea juridică a cetățenilor în utilizarea acestei căi de atac, chiar dacă este una extraordinară. Legiuitorul poate institui un tratament juridic diferit pentru exercitarea căii de atac a recursului, reglementând anumite situații în care nu se poate formula recurs, însă **acest tratament juridic diferit nu poate fi doar expresia aprecierii exclusive a legiuitorului, ci trebuie să se justifice în mod obiectiv și rațional, în respectul principiului egalității cetățenilor în fața legii și a autorităților publice, consacrat de art. 16 alin. (1) din Constituție.** În consecință, **legiuitorul nu are îndreptățirea constituțională de a bloca, în funcție de valoarea pretenției deduse judecării, accesul la calea de atac a recursului, deoarece pune *ab initio* cetățenii într-o situație diferită, fără a avea o justificare obiectivă și rezonabilă”**.

O asemenea soluție (prevăzută și într-o Ordonanță de urgență din 2003) prin care toate recursurile contra deciziilor date în apel sau contra sentințelor date fără drept de apel, să poată fi atacate cu recurs numai la instanța supremă, care-și poate îndeplini, astfel, rolul sau unificator al jurisprudenței [art. 126 alin. (3) Constituție], s-a dovedit a fi nerealistă, nejudicioasă, contrară legii și a spiritului căilor de atac, dar și a principiului ierarhiei judiciare care fundamentează ordinea căilor de atac în procesul civil.

4.2. Răspunsul instanței supreme și al curților de apel cu privire la efectele Deciziei nr. 369/2016

4.2.1. Decizia nr. 1912/24.11.2017 a ICCJ, s. I civ.

„Din considerentele Deciziei nr. 369 din 30 mai 2017, prin care Curtea Constituțională a constatat că sintagma «precum și în alte cereri evaluabile în bani în valoare de până la 1.000.000 lei inclusiv» cuprinsă în art. XVIII alin. (2) din Legea nr. 2/2013 este neconstituțională, nu rezultă că accesul nediscriminatoriu la calea de atac, ce intră în conținutul dreptului la un proces echitabil, ar include imperativ accesul la un recurs soluționat de către Înalta Curte, în sensul că dispozițiile art. 16 alin. (1) și art. 21 alin. (3) din Constituție ar fi încălcate în măsura în care Înalta Curte nu soluționează recursurile în toate litigiile vizând cereri evaluabile în bani.

Totodată, din conținutul dispozițiilor art. 97 pct. 1 C. pr. civ. rezultă în mod neechivoc faptul că Înalta Curte de Casație și Justiție soluționează recursurile declarate împotriva altor hotărâri decât hotărârile curților de apel doar în cazurile în care legiuitorul a prevăzut în mod expres competența *ratione materiae* a Înaltei Curți. Prin urmare, textul nu consacră plenitudinea de competență a Înaltei Curți în soluționarea recursurilor, indiferent de instanța ce a pronunțat hotărârea supusă recursului.

Însă, cum competența de soluționare a recursurilor declarate împotriva hotărârilor pronunțate în apel de către tribunale nu este prevăzută de principiu nici în favoarea curților de apel, având în vedere că, potrivit art. 96 pct. 3 C. pr. civ., curțile de apel judecă recursuri doar «în cazurile anume prevăzute de lege», în aplicarea prevederilor art. 5 alin. (3) C.pr. civ., se impune recurgerea la analogie și identificarea instanței competente «în baza dispozițiilor legale privitoare la situații asemănătoare». Or, situațiile asemănătoare cu cele din speță sunt cele în care legiuitorul a prevăzut în mod **expres că este deschisă calea de atac a recursului împotriva hotărârilor pronunțate de tribunale în apel, dar fără a individualiza instanța competentă ca fiind curtea de apel sau Înalta Curte de Casație și Justiție.** În acest context, sunt relevante prevederile art. 483 alin. (4) prima teză C. pr. civ., conform cărora «**În cazurile anume prevăzute de lege, recursul se soluționează de către instanța ierarhic superioară celei care a pronunțat hotărârea atacată**».

Ca atare, în interpretarea și aplicarea dispozițiilor Codului de procedură civilă, curtea de apel este instanța competentă să soluționeze recursurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de tribunale în apel, în litigiile vizând cereri evaluabile în bani în valoare de până la 200.000 lei inclusiv [litigii soluționate în primă instanță de către judecătorii, în aplicarea art. 94 pct. 1 lit. k) C. pr. civ.], în timp ce Înaltei Curți îi revine competența de soluționare a recursurilor împotriva hotărârilor pronunțate de curtea de apel, în cazurile în care valoarea obiectului cererii depășește pragul de 200.000 lei”.

4.2.2. Decizia nr. 1793/05.12.2017 ICCJ, s. a-II-a civ.

„Recunoașterea, ca efect al pronunțării Deciziei nr. 369/2017 de către Curtea Constituțională, a căii de atac a recursului împotriva hotărârilor pronunțate în apel

de tribunal, în cererile evaluabile în bani în valoare de până la 200.000 lei inclusiv, dar și lipsa unei modificări legislative ulterioare Codului de procedură civilă, care să fi stabilit instanța căreia urma să îi revină competența de a soluționa asemenea recursuri, sunt împrejurări care au determinat existența unui veritabil vid legislativ sub acest aspect. **Cum, de lege lata, nicio normă nu justifică nici competența Înaltei Curți, nici cea a curților de apel în soluționarea acestor recursuri, devin incidente prevederile conținute de art. 5 C. pr. civ., iar instanța competentă se impune a fi determinată prin prisma interpretării istorice și logice a textelor legale și a principiilor dreptului procesual civil și organizării judiciare.**

Așadar, competența materială trebuie stabilită prin aplicarea principiului organizării judecătorești în sistem ierarhic de tip piramidal, pentru a se împlini dezideratul realizării de către instanțe a controlului judiciar din treaptă în treaptă, dispozițiile legale relevând că un atare sistem, în materie procesual civilă, **rămâne expresia unei viziuni constante**”.

4.2.3. În același sens sunt și deciziile mai recente, între care decizia nr. 307/2018 a ICCJ, s. I civ.

4.3. În raport de obiectul nemijlocit al excepției de neconstituționalitate, cu care a fost investită Curtea, respectiv art. XVIII alin. (2) din Legea nr. 2/2013, reafirmat și în considerentele finale, dar și de faptul că dispoziția din art. 483 alin. (2) C. pr. civ. va intra probabil, în vigoare la 01.01.2019, având calitatea de „normă viitoare”, căreia nici „doctrina dreptului viu” nu-i poate fi aplicată, apare excesiv, considerentul final al Deciziei nr. 369/2016 inserat în par. 34, prin care Curtea dispune că „legiuitorul să pună de acord cu prezenta decizie dispozițiile din art. 483 alin. (2) C. pr. civ., întrucât considerentele sale sunt, ca și dispozitivul, general obligatorii astfel încât legiuitorul trebuie să le aplice și cu privire la art. 483 alin. (2) C. pr. civ., dispozitiv care, asemenea celor constatate neconstituțional, reglementează un prag valoric al cererilor evaluabile în bani pentru care hotărârea judecătorească să fie supusă recursului”?!)

În loc de concluzii, două întrebări:

1. Dacă toate celelalte decizii ale CCR prin care s-a consacrat o jurisprudență constituțională contrară își mai produc efectele și își păstrează forța general obligatorie?

2. Dacă Decizia nr. 369/2016 are ca „beneficiare” și persoanele juridice, cât timp în considerente se referă expres și repetat **numai la cetățenii** vizați de art. 16, deși art. 21 din Constituție, ca și art. 6 alin. (1) din Convenția Europeană consacră aceste drepturi fundamentale pentru „orice persoană fizică sau juridică”?!)